

Czigány Lóránt: The Oxford History of Hungarian Literature

Kosztolányi közismert Ady-bírálatának legigazságatlanabb kitétele alighanem az volt, hogy Ady annak ellenére sem lett Európa-szerte népszerű, világirodalmi rangú költő, hogy verseit idegen nyelvekre fordították. Sajnos, ezzel a teherképzéssel /nem is annyira politikai okokból/ az egész magyar irodalomnak szembe kell néznie. Szinte természetesen találjuk azt az állapotot, hogy a magyar kultúra - a zene kivételével - nem tudott nemhogy gyökeret verni, de még szinte lábat sem vetni Nyugat-Európában, Amerikában - pedig ez alapvetően természetellenes állapot, különösen a magyar művelődés esetében, amely hagyományosan és évszázadokon keresztül irodalom-központú volt. Czigány Lóránt könyve, a The Oxford History of Hungarian Literature ezért is fontos és hézagpótló mű, noha - nem lehetnek illúzióink - nem lesz megváltó erejű. A nyugat-európai - és egyáltalán: külföldi - kultúrákba a magyar irodalom csak egészsként tudna bevonulni, de az egyes művek is tekintélyes holdudvarral. A térnyerésnek ma elsősorban nyelvi-technikai akadályai vannak. Czigány könyve - azon túl, hogy része a holdudvarnak - lényeges és minden megfontolástól függetlenül tisztességes eredménye annak a hungarológának, amely alapvetően más kontextusból szemlélheti azt az irodalmat, amelynek itteni összefüggéseitől magunk nem tudunk elszakadni. Meggyőződésem, hogy teljesen elszakadni már csak a viszonylagos pluralitás fenntartása érdekében sem érdemes - legalábbis egy bizonyos határon belül. Ez nem értékmegállapítás, csak annak nyomatékosítása, hogy az újabb irodalomtudomány eredményei valamiképpen jogot adnak erre az észrevételre.

A könyv szerzője Czigány Lóránt, 1935-ben született. Tanulmányait Szegeden kezdte, 1956 után Oxfordban és Londonban folytatta. Több külföldi egyetemen is tanított. Ne-

ve és munkássága a magyarországi olvasó előtt sem teljesen ismeretlen, hiszen 1976-ban az Akadémiai Kiadónál magyarul jelent meg hatástörténeti monográfiája a magyar irodalom Viktória-korabeli fogadtatásáról. Az irodalomtörténet más műfaj. A szerző itt tökéleteset sohasem alkothat, hiszen minden olvasó ízlése más, és feltehetőleg mindenkinek más képe van az irodalomról - így mindenki mást és mást hiányolhat az elkészült műből; mindig lesznek, akik ezzel vagy azzal a fejezettel elégedetlenek lesznek, vitatják a könyv koncepcióját, arányait, megfogalmazásait. Az irodalomtörténeti kézikönyv természetesen nyitott mű. Ez áldatlan állapot, és a "legtökéletesebb" monográfia sem változtathat rajta.

Nyitott mű továbbá történeti értelemben is. Nem új igazság, hogy gyakorlatilag minden nemzedéknek újra kell írnia, meg kell alkotnia saját irodalomtörténetét. A magyar irodalomban 1945 óta - nagy vonalakban - három irodalomtörténetírói nemzedék volt, illetve van színen: természetesen, hogy az egyes nemzedékek értéktületei gyökeresen különböznek egymástól. Czizány Lóránt könyvét 1973 és 1978 között írta, 1984-ben jelent meg; életrajzi adatai naprakészek, élők, a megírt szöveg azonban több ponton is veszített frissességéből. Azért is, mert 1978 óta a színre lépett a harmadik irodalomtörténetírói nemzedék, és ez itthoni értékelő tudatunkat döntő mértékben befolyásolta. Így például bizonyos megfogalmazások feltétlenül érvényüket veszítették: nem érezhetjük helytállónak pl. a Babits és az elefántcsonttorony, a Kosztolányi és a homo aestheticus, a József Attila és a proletárköltő társításokat, annál is inkább, mert ezek szerencsés módon a legkonzervatívabbnak számító iskolai oktatásból is kezdenek kiszorulni. Részben pedig félrevezetnek ezek a címek, hiszen Czizány ezután nem a megszokott sztereotípiákat adja, hanem az életművek nagyon is érzékeny, értő elemzését.

Az alapkérdés: mi a könyv szerzőjének szándéka? Bevezetés, körüljárás, szellemtörténeti monográfia, tényközlés, információhalmaz, kézikönyv, nagyszász, tanulmány - melyik

a belső maffia, ami a könyv formáját determinálja? Hiszen mindegyikre szükség lenne, de mindegyik mégsem lehet. Ezt az ellentmondást Czizány is észleli, és próbálja feloldani.

A szellemes mottó választását /Dante Paradicsomának tizenkilencedik fejezetéből, a 142-143. sor, Babits fordításában: "Óh, boldog Magyarország! csak ne hagyja / magát félre vezetni már -"/ indokolja a bevezetés következő részlete: "Az irodalom Magyarországon mindig is elsősorban eszközül szolgált a nemzeti továbbélésre és a társadalmi haladásra, mégis hiszem, hogy az irodalom nem egy nép kollektív tapasztalatának feljegyzése, mellyel szemben az utókor kétségeket támaszthat. Míg természetszerűleg leginkább a magyar irodalom fő áramának ábrázolása érdekelt, azon is fáradoztam, hogy bemutassam az irodalomnak azokat az oldalait, melyek - különösen ebben az évszázadban - kevésbé befelé fordulóak, kevésbé a nemzeti érdekeknek szentelődtek. Nehéz feladat volt, mert a magyar irodalomtörténetesek - marxisták és nem marxisták egyaránt - általában kevésbé érdeklődtek azok iránt, akik a nemzeti felelősségből nem vették ki részüket." /5/ Éppen ezen a ponton érzem, hogy az irodalomtörténeti gondolkodás a legutóbbi időkben alaposan megváltozott. Alexa Károly szerint az irodalomtörténeti értéktudat átrendeződése kétfélecsős folyamat. Előbb az válik világossá, hogy X. mellett létezett Q. is, legalább egyenrangú műveket létrehozva. A második lépés pedig X. életművének /ami eddigre a legrosszabb értelemben megmeredett/ új, Q. művein már beigazolódtott módszerekkel történő vizsgálata. Czizány az első lépcsőt több-kevesebb sikerrel járja meg - ilyen részletek a Kemény Zsigmond, Krúdy, Szép Ernő, Karinthy Frigyes pályáját tárgyaló oldalak /ez utóbbi különösen jól sikerült/, vagy az a tény, hogy Tóth Arpád és Juhasz Gyula külön alfejezetet kap -, a másodikkal már kisebb szerencséje van: ezért kerülnek be azok a közhe-lyek, amiket fentebb emlegettem.

Különösen tiszteletreméltó Czizánynak az a törekvése, amit így fogalmaz meg: "...mikor a szerzők közül válogattam, különös figyelmet fordítottam azokra az írókra, akiknek már

léteztek angol nyelvű fordításuk. Sok haradrangú szerzőtől fordítottak valamilyen - akár politikai, akár más - divatból kifolyólag; tájékozatlan könyvtárosok szarapíthattak könyvtáraikat ilyen szerzőkkel, és az alábbi olvasó ezeket a műveket veheti alapul, mikor véleményét formál egy nemzeti irodalom egészéről. Pontos, hogy ezek a szerzők a magyar helyén legyenek saját irodalmuk történetében." /4./ Az a már-már misszionárius tudattal járó értékkijelölő szerep a legfontosabb funkció, amit ez a könyv betölthet - ezt a feladatát nagyon színvonalosan valósítja meg. Ismét csak Rosztolányi példája kíváncsok ide: az Édes Annának 1947-ből van angol fordítása, Wonder Maid /kb. Csodabánya - a csontok miatt Ozi-gány is ezt a címet használja/ címmel. A sejteltetés elnevezésében egyenrangú borító járul a kiadáshoz: egy ablakon betekintve az éjszakai félhomályban a garadjával bírózó Édes Annát láthatjuk, megarcosult késsel, közvetlenül a nyílkos-ság pillanata előtt. Aligha szükséges különösebb képzőművészi, hogy merétsük, az Édes Anna milyen könyvtárban lopakodhatott be az angol olvasók tudatába és könyvtáraiba - ha egyáltalán belopakodott valahogy. Ozi-gány azonban korrekt, rövidségében is helytálló elemzést nyújt a regényről.

Hogy a nyelv mennyire reménytelen vállalkozás, azt jól tükrözi az alábbi példa. Somogyi-Tóth Zsoltor bravúros címe /Iróféla voltál, azíven/ az angol fordításban menthetetlenül elsikkad: You were a Prophet, My Darling! /Bajnos, a magyar irodalom másik két bravúr-címét Ozi-gány nem említi, így nem tudhatjuk, azok hogyan hangzanának - sem a Ködköpek a kodály láthatárán, sem a Pápai vízeken ne kalézkodj! nem kerül elő./ Somogyi-Tóth regénycímének fordítása egy Társasági-cím átültetésével összevetve is lapos /Good-bye, Darling! - Vízönt-látásra, drágám! Nem szorul magyarázatra, hogy a két "darling" nem azonos értékű.

A könyv néhány alcíme sokat ígérő. Ilyen például a XVI. fejezeté: A nagyvárosi tapasztalat: az illúzió kultusza. Ez az egyik legérdekesebb fejezet, a századvégtől és a századelőtől, megfelelő szellemi és szociológiai körtekintéssel. Izgalmas az Egy pseudo-viktorianus korszak alcímű fejezet is, a tizenkilencedik század második feléről, nyilván ezért ezzel

a címmel, hogy az angol olvasó mellé állíthassa saját honi történelmi ismereteit - így remek kiindulás egy összehasonlító vizsgálathoz.

Czigány hangsúlyozza, hogy a kronológikus elrendezés problematikus - T.S. Eliotra hivatkozik, aki szerint Európa irodalma Homérosz óta egyidejűleg létezik. Az elrendezésnek ennek ellenére ez a jóformán egyetlen lehetséges alapja. Ha a szorosan vett kronológiától Czigány eltér, új kategóriái máris állásfoglalás értékűek. Így például a XXIII. fejezetben /Erdélyi örökség/ esik szó az erdélyi magyar irodalomról. A folyamatosságot hangsúlyozandó, Czigány 45-tel nem szakítja meg az erdélyi irodalom ismertetését: megelőzve egy későbbi, a határon túli irodalmakkal foglalkozó fejezetrészt, itt veszi sorra Szemlér Ferencet, Rálint Tibort, Vári Attilát, Szilágyi Domokost és másokat, egészen Cselényi Béláig, az Echinox-kör említéséig eljutva. Hasonlóképp - az irodalomtörténetírásban - újdonság erejűnek látszik A Nyugat hagyományainak továbbélése című rész. Három alfejezetből áll: az első a költőket, a második a prózaírókat tárgyalja, a harmadik pedig a második világháborúban mártírhaltalt halt nemzedékről, Sárközi Györgyről, Szerb Antalról, Halász Gáborról, Radnóti Miklósról szól. Ezt az irodalmi szempontokból kevésbé tartatható szétválasztást indokolja az alfejezet fontos történeti bevezetője.

A 484 oldalas főszöveget 45 oldalnyi alapos bibliográfia és 17 oldalas szómagyarázat egészíti ki. A mintegy ötszáz lap a következőképpen oszlik 25 fejezetre: 100 oldal ismerteti a magyar irodalmat a XIX. század elejéig, 100 oldal esik a reformkorra és Petőfire, újabb 100 oldal a szabadságharcotól a Nyugatig terjedő szakasz. A Nyugatra 40 oldal jut, a két világháború közötti irodalomra ismét 100. A fennmaradó 40 oldal a II. világháborút követő időszakot tárgyalja, ebből 12 oldal a külföldi magyar irodalmaké. A legfiatalabb megemléített szerzők az Echinox-nemzedékből valók, az 1952-es születésű Bari Károllyal együtt.

A 40-es években születettek közül két sor jut Hajnóczy Péterre, a vajdasági Tolnai Ottóra és Gion Nándorra; szerepel Kurucz Gyula, Csaplár Vilmos, Bereményi Géza, Esterházy Péter, valamint Veress Miklós, Petri György és Oláh János neve. Az 1982-ben idehaza megjelent A magyar irodalom története című, ugyancsak külföldiek számára írt könyv arányai nagyjából megegyeznek Czigány könyvének arányaival.

Amiben különböznek, az Czigány helyzetének köszönhető. Ő ugyanis kívülről, egy másik irodalomban is létezve láthatja a miénket, és emiatt tudja, hogy nem elégedhet meg egy-egy mű adatainak, tudnivalóinak felsorolásával /ebben egyébként a könyv nagyon gazdag: ami itt nincs megemlítve, az lényegtelen/. Még a helyenkénti pontos elemzések sem megvilágító erejűek. Olvasójának tudatát Czigány valóban "tabula rasaként" kezeli - másként nem tehet; ezért néhány főmű - a Szigeti veszedelem, a Bánk bán, a Csongor és Tünde, az Bötvös - regények, Az aranyember, Az ember tragédiája, a Toldi és a János vitéz - cselekményét is felvázolja. Ez a névsor egyúttal Czigány ízlését is példázza: érdeklődésének középpontjába a XIX. század csik /nem véletlen, hogy Petőfi és Jókai az a két szerző, akiknek önálló fejezetet szentel/, a másik csúcspont a Nyugat.

Tünetértékűnek - és hangsúlyozandó: nem Czigány hibájának - tartom, hogy míg Illyés 1983 április közepén bekövetkezett halálának ténye benne van a könyvben, addig a Mozgó Világ kéthavonta megjelenő folyóiratként tartatik számon. Persze ez lehet szemléleti kérdés is: egy külföldön megjelenő irodalomtörténetnek egyáltalán nem a jövő megítélése a célja. Mindenesetre érdemes a bevezető végét elolvasni. Itt Czigány Riedl Frigyeset idézi: "A magyar irodalom aranykorát a viszonylagos közepszerűség követte, és a nagy tehetség s az emelkedett ihlet hiányzik." Riedl Frigyes ezt Adyék jelentkezésének "előestéjén" írta. Czigány így folytatja: "Amikor befejeztem e könyv utolsó fejezetét, és az új irányok és kezdetek ismertetéséhez érkeztem, magam sem voltam képes felfedezni azokat a fiatal írókat, akiket a most klasszikusnak számító Nyugat-hagyományhoz lehetne hasonlítani. Remélem, az én végkövetkeztetésem is ugyanúgy

tévesnek bizonyul, ahogy Riedl professzoré az volt hetven évvel ezelőtt." /6-7./ Ha a szerző számára ez elégtételt jelent, akkor tényként kezelhetjük: könyve megjelenése - egyelőre úgy tűnik - egybeesett egy szakasz lezárulásával a magyar irodalomban, és egy újabb szakasz már kimaradt belőle. Ennek az újabb szakasznak a feljegyzése - itthon is - a jövő feladata.

/Clarendon Press, Oxford, 1984. 582p./

Csuhai István

Vezetőségválasztó közgyűlést tartott a József Attila Kör 1985. október 4-én. Az új JAK-titkár Körössi P. József lett. Az új vezetőség tagjai: Agócs Sándor, Beke Mihály András, Bertha Zoltán, Csengey Dénes, Gécz János, Heckerle László és Mátyóki Endre.

A JAK tagságának szavazata alapján a leendő JAK-folyóirat évi tizenkét számából hatot szerkeszthet a 84-es kilátás társasága /Györe Balázs, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Márton László/, négyet a Dolog és szellem /Bertha Zoltán, Csengey Dénes, Elek István, Márton Gyöngyvér, Takács Géza/, egy szám az Új Hölgyfutáré /Heckerle László, Szilágyi Ákos, Székely Endre/ és egy a POLISZ-é /Angyalosi Gergely, Csapody Miklós, Dérczy Péter, Földényi F. László, Turcsány Péter/. A lapengedélyt a JAK Kornis Mihály nevére kéri, ő lesz a keretfolyóirat felelős szerkesztője.

1985 októberében az Almássy téri Szabadidő Központban POETRY címmel vizuális költészeti kiállítást szerveztek, amelyet Fráter Zoltán nyitott meg. Az alábbi nyolc szerző vizuális munkáit állították ki: Petőcz András, Kurdi Imre, Farkas Gábor, Kurdi Fehér János, Szabó Antal, Székely Ákos, Sziládi Zoltán és Tatár Sándor.